

Diplomat krizových let

Václav Kotyk: *Jan Masaryk (Diplomat krizových let)*. Edice Panorama dějin. H & H, Jinočany 1993, 83 stran + 6 stran fotografické přílohy, ISBN 80-85467-80-1.

Diplomat krizových let je výstižný podtitul nedávno vydané drobnější práce historika Václava Kotyka, věnované osobnosti Jana Masaryka. Po řadě memoárových či exilových prací, vydaných v nedávné euforické době u nás, dostává čtenář do rukou studii, která si klade za cíl stručně vylíčit základní etapy života bývalého československého ministra zahraničních věcí.

Sám autor říká již v úvodu: „*Tato studie není zamýšlena ani jako práce čistě biografická, ani jako dějiny československé zahraniční politiky Masarykovy éry... Jde o pokus o ucelený portrét Jana Masaryka jako politika, diplomata, veřejného činitele, myslitele a člověka. Snažím se proto nevyhýbat odpovědi na žádnou z otázek,... byť šlo o otázky sebenepříjemnější a sebedelikátnější.*“¹

Svou studii Václav Kotyk rozdělil do sedmi základních kapitol, v nichž se zabývá životem a názory Jana Masaryka od jeho mládí až do smrti.

Prvé dvě části jsou věnovány převážně období do mnichovské katastrofy. Autor zde vylíčil především jeho humanistické a demokratické názory, včetně základních črt vývoje, které Masaryka–syna formovaly, tj. život a vliv rodinného prostředí, vztah k Edvardu Benešovi, život ve Spojených státech amerických a na vyslanectví v Londýně. V dalších kapitolách se věnuje poslednímu desetiletí jeho života, v nichž vystupují do popředí rozhodující věcné momenty zahraniční politiky, ukazující Jana Masaryka jako aktivního činitele, jenž svými osobními zkušenostmi a neobvyklým šarmem zasahoval do rozhodujících politických událostí, ať to byl Mnichov, koncepce čs. zahraniční politiky, vztah k Sovětskému svazu, činnost ve funkci ministra anebo vládní krize v únoru 1948, kterou Václav Kotyk označil za „poslední krizi Jana Masaryka“. Kromě seznamu vybrané použité literatury a nejdůležitějších životopisných dat doplňuje práci ještě malá fotografická příloha.

Takto komponovaný celek ve zkratce (ani ne stovka stránek víc neumožňuje), myslím, dobře vystihl záměr vydavatelů – představit osobnost na základě její činnosti i základních myšlenek. Ačkoli na prvý pohled může Kotykova studie působit jako souhrn již známých faktů, přece jen se mu šťastně podařilo vyjádřit podstatu Masarykovy osobnosti a kriticky upozornit na chyby, které se v jeho činnosti vyskytly. Kromě toho se snažil i vypořádat s některými názory, které se objevily v nedávno u nás vydané literatuře o Janu Masarykovi. Svým hodnocením v zásadě vyzdvihuje místo a aktivity Jana Masaryka, osobnosti, kterou z hlediska poznání našich moderních dějin považuje Václav Kotyk za důležitou a aktuální. A k tomu dodává: „*Nemohu zároveň nevyužít této příležitosti a nevyznat se z úcty k člověku, který přes všechny své chyby a tragické omyly zanechal v dějinách československé zahraniční politiky trvalou stopu, k člověku, který navzdory svému konci miloval život, který je – přes chyby a omyly jednotlivce – jedinečně krásný.*“²

Co tedy studie přináší nového? Především je to pokus Václava Kotyka vystopovat a formulovat koncepci zahraniční politiky, kterou Masaryk prosazoval. Je možné říci, že to byla koncepce československé vlády, kterou zastupoval. Ale Kotyk jde ještě dál. Na základě objevu skoro neznámého sborníku Masarykových přednášek a projevů, vydaných za války v USA, se mu podařilo zkonstruovat vlastní Masarykovu koncepci, která byla nezávislá jak na Benešově linii čs. zahraniční politiky, tak i později odlišná v detailech od politiky exilové vlády, což byla de facto opět politika určovaná především dr. Benešem.

Podle Kotyky vycházel Jan Masaryk ve své koncepci ze tří priorit čs. zahraničněpolitických zájmů:

- 1) vztah k německému problému,
- 2) vztah k sousedovi na východě – SSSR,
- 3) oblast mezinárodních hospodářských vztahů.³

První dvě Masarykovy priority geopoliticky představovaly linii jeho otce – T. G. Masaryka – o existenci malého státu mezi Německem a Ruskem. A třetí prioritou se lišil od E. Beneše. Všechny zmíněné priority se V. Kotyk snaží rozebrat a přitom poukázat i na chyby, jichž se Jan Masaryk dopustil.

Jak tedy viděl Masaryk svět a mezinárodní vztahy po druhé světové válce? Především si byl vědom toho, že se svět bude po jejím skončení zásadně lišit od světa předválečného, především svou jednotou. „... *vývoj a krize v jedné části světa budou v té či oné míře ovlivňovat vývoj a krize i v jeho ostatních částech...*, *Spojeným státům... předvídal vedoucí postavení v budoucím světě i největší zodpovědnost za jeho osudy.*“⁴ Myslel tím, že USA skončí se svým izolacionismem.

Masaryk si podle Kotykova názoru uvědomoval, že vedle vojenských faktorů bude hrát významnou roli vědeckotechnický pokrok a ekonomika nejen v rozvoji jednotlivých zemí, ale též v mezinárodním společenství jako celku. V roce 1942 mluvil dokonce „*o hluboké materiální a intelektuální revoluci, o procesu přehodnocování hodnot, včetně takových hodnot, jakými jsou suverenita států, národní zájmy apod.*“⁵ Kromě toho Masaryk správně vystihl i zrod integračních tendencí: „*Válka definitivně zničila koncept národní izolace.*“⁶

Součástí tohoto myšlení, v němž pokládal národní stát za věc minulosti, byly i jeho názory na mezinárodní spolupráci, k níž jedním z kroků měla být federalizovaná Evropa. Právě o potřebě federalizované Evropy mluvil Masaryk již od počátku války jako o východisku, které by zabránilo opakování válečného konfliktu na našem kontinentě. Proto také jednání o československo-polské a jugoslávsko-řecké konfederaci, které vedly exilové vlády za války v Londýně, viděl Masaryk jako součást tohoto procesu. Lišil se ovšem od dr. Beneše tím, že vedle hledisek bezpečnostních kladl důraz především na obecné vývojové tendence, včetně ekonomických a vědeckotechnických. I když tato jednání nakonec pod vlivem zejména sovětské politiky ztroskotala, nic to nemění na prozíravosti Masarykova pohledu.

Z uvedených principů vycházel i v dalších letech při zdůrazňování nutnosti spolupráce světa po válce, ať již to bylo při koncipování Charty OSN a vzniku této světové organizace na nových základech, nebo později při prosazování nutnosti spolupráce mezi Východem a Západem. Rozchod velmocí (především SSSR a USA) pokládal za největší nebezpečí pro mír, zvláště při existenci jaderných zbraní. Právě v této oblasti se však jeho představy o síle Spojených národů střetly se silami, které ovlivnily a rozdělily svět. Tím se zhroutil Masarykova představa o místě a úloze Československa ve světě. Odmítal teorii mostu mezi Východem a Západem, kterou již v exilu hájil dr. Beneš. Orientaci na spolupráci mezi Východem a Západem však neodmítal a založil na ní svou představu nezávislé československé zahraniční politiky. Jeho krédem se stalo: „*Ani opona, ani most, ale článek demokratického řetězu, který obepíná svět a drží tuto zeměkouli pohromadě.*“⁷

Jaké byly úkoly Československa v koncepci Masarykovy zahraniční politiky? Dne 31. prosince 1944 občany doma ujistil: „... *navěky zůstaneme suverénním, demokratickým, skromným, ale hrdým ochráncem srdce matky Evropy.*“⁸ Zde se jasně projevilo i dědictví po otci, který již při koncipování samostatného státu několikrát formuloval úlohu malého státu v Evropě a ve světě. Jan Masaryk se k této problematice „mrňousů“ podle V. Fischla často ve svých rozhovorech vracel a spojoval je právě s možnostmi nezávislé československé zahraniční politiky, spolupracující se světovými velmocemi, nikoli však pouze s jednou!⁹

Pokud jde o výše zmíněné priority čs. zahraniční politiky, viděl jejich realizaci – stručně řečeno – následovně:

1) Řešení německé otázky po válce spatřoval v neplatnosti Mnichova a uznání předválečných hranic ČSR, v odsunu Němců a v přetvoření Německa v demokratický stát v demokratické Evropě.

2) Ruský faktor čs. politiky chápal především jako zapojení SSSR do společenství demokratických národů a zabránění tomu, „abychom měli proti sobě Rusko“, což jej učil jeho otec T. G. Masaryk. Naše republika měla spolupracovat na 50 % s Východem a na 50 % se Západem, přičemž měl na mysli především hospodářské zájmy, jejichž izolace od Západu by podle jeho názoru znamenala katastrofu. Spojeneckou smlouvu se SSSR chápal – stejně jako Beneš – jako záruku nevměšování této velmoci do vnitřních záležitostí ČSR. Tato smlouva se v jejich pojetí měla stát součástí smluvního systému i s dalšími velmocemi, které by poskytovaly jak záruky bezpečnosti, tak i nezávislosti čs. státu. V tomto ohledu se ovšem vývoj nepotvrdil. Naopak přinesl osudné zklamání důvěry obou státníků v J. V. Stalina a sovětskou politiku. Sám Jan Masaryk to začal pocívat již na konci války při jednáních o vzniku OSN, kdy sovětský diplomaté malý spojenecký stát chápali jako poslušnou loutku pro realizaci vlastní politiky.

3) Konečně třetí prioritou v oblasti vnějších hospodářských vztahů podle Jana Masaryka zdůrazňovala již zmíněné udržení hospodářského spojení se Západem, propojení evropského hospodářství a spolupráce zvláště a vytvoření globálního hospodářského systému. K tomu mělo napomoci členství a aktivity ČSR v mezinárodních hospodářských a finančních organizacích (MMF, GATT), ale též v OSN. Právě zde Jan Masaryk obhajoval nutnost našeho členství v Hospodářské a sociální radě OSN a její regionální organizaci – Evropské hospodářské komisi, ustavené na jaře 1947 v Ženevě.

Spolu s Václavem Kotykem musíme konstatovat, že nikoli vinou československých státníků – dr. Edvarda Beneše a Jana Masaryka –, ale pod vlivem politických událostí se situace vyvíjela jinak. Rozhodnutí o neúčasti ČSR na Marshallově plánu bylo výrazným vyjádřením toho, že výše uvedené principy československé politiky jsou prozatím nerealizovatelné.

Ve své recenzi jsem uvedl především nástin Masarykovy koncepce, jak se o její formulaci pokusil Václav Kotyk, protože to pokládám za hlavní přínos jeho studie. Jistě by se našly i některé nedostatky. Podle mého názoru by si samostatnou kapitolu zasloužila práce J. Masaryka v OSN a WFUNA, včetně jeho pomoci při zakládání různých mezinárodních organizací (jako byl např. dětský fond – UNICEF, UNRRA, MMF atd.). Za zmínku by jistě stál i jeho humanistický postoj k obětem nacistického teroru, který byl především zaměřen na holocaust židovského národa, neboť to zpětně ovlivnilo některé jeho diplomatické aktivity (odsun Němců, řešení palestinské otázky a vznik izraelského státu apod.). A to se ani nezmiňuji o některých drobných faktografických chybách,¹⁰ či o záležitostech, popsanych v literatuře, kterou autor neměl při psaní studie k dispozici.

Lze však souhlasit s jeho názorem, že nové informace z otevíraných archívů by mohly přinést taková fakta, která by mohla ovlivnit zásadní hodnocení života a díla osobnosti Jana Masaryka. Otázkou pouze zůstává, zda neměl být autor více kritický k použitým memoárům a literatuře, protože ne vždy použitá tvrzení (např. Masarykových přátel) mohou být pokládána za dostatečně objektivní, nemluvě již o zmíněném tzv. dopisu z 9. března 1948 J. V. Stalinovi.¹¹

Studie Václava Kotyky splnila cíle, které si autor vytkl. Domnívám se, že právě ona dává naději, že se dočkáme nejen skutečného životopisu Jana Masaryka, ale též vyčerpávajícího historického a politologického zpracování československé zahraniční politiky, a to nejen v éře Jana Masaryka, ale vlastně za celé existence československého státu.

Jako odkaz a úkol pro současnost nám Jan Masaryk mj. zanechal charakteristiku zahraniční politiky: „Znamená to být soustavně informován o všem, co může být světu o nás zajímavé – pracovat vědecky se všemi elementy našeho národního života v polití-

*ce, kultuře, hospodářství... S nahodilostí daleko nedojdeme. Pracovat v zahraničním styku znamená dnes perné vědecké studium.*¹² A to je úkol, který si zvláště dnes musí uvědomit i česká zahraniční politika, politika nového českého státu.

Karel Krátký

---

¹ Kotyk, V.: Jan Masaryk (Diplomat krizových let). Edice Panorama dějin. H & H, Jinočany 1993, s. 8.

² Tamtéž, s. 9.

³ Viz tamtéž, s. 42.

⁴ Tamtéž, s. 35.

⁵ Tamtéž, s. 35.

⁶ Tamtéž, s. 35.

⁷ Masaryk, J.: Ani opona, ani most. V. Zikeš, Praha 1947, s. 47.

⁸ Masaryk, J.: Volá Londýn. Práce, Praha 1946, s. 296.

⁹ Viz Kotyk, V.: cit. dílo, s. 42.

¹⁰ Např. na straně 61 je uveden citát z V. Fischla, jako by byl pronesen v dubnu 1947, ale údajně byl pronesen až po 12. 7. 1947 po návratu z Moskvy. (Viz Fischl, V.: Hovory s Janem Masarykem. Mladá Fronta, Praha 1991.) Na straně 70 se chybně hovoří o V. Zorinovi jako o nově jmenovaném velvyslanci, ale ve skutečnosti byl náměstkem sovětského ministra zahraničních věcí. Je však otázkou, zda by se autor těchto chyb vyvaroval, kdyby uváděl odkazy.

¹¹ Viz Kotyk, V.: cit. dílo, s. 75.

¹² Masaryk, J.: Ani opona, ani most, s. 57.